

ISSN 2181-9130

Doi Journal 10.26739/2181-9130

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

11 ЖИЛД, 9 СОН

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 11, НОМЕР 9

JOURNAL OF LAW RESEARCH

VOLUME 11, ISSUE 9

ТОШКЕНТ-2026

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF LAW RESEARCH

№9 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2026-9>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Abdurasulova Qumriniso Raimqulovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Fayziev Shoxrud Farmonovich
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

12.00.01 - ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ / ТЕОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА, ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ / THEORY OF LAW AND STATE, HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

Boboyev Halimboy Boboyevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ahmedshaeva Mavlyuda Axatovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Adilxodjayeva Surayyo Maxkamovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Sattorov Abdug'affor

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Yosuke Shamoto

yuridik fanlar doktori, professor (Yaponiya)

Umarxanova Dildora Sharipxanovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Nematov Jo'rabek Nematilloevich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

12.00.02 - КОНСТИТУЦИОННЫЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ, МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ / КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; ФИНАНСОВОЕ ПРАВО / CONSTITUTIONAL LAW; ADMINISTRATIVE LAW; FINANCIAL RIGHT

Malikova Gulchexra

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Xusanov Ozod Tillabayevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Selimanova Svetlana Mixaylovna

yuridik fanlar doktori (O'zbekiston)

Xvan Leonid Borisovich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Peshkova Xristina Vyacheslavovna

yuridik fanlar doktori, dotsent (Rossiya)

Sung Un Lee

yuridik fanlar doktori, professor (Janubiy Koreya)

12.00.03 - ҲУҚУҚРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ / ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО / CIVIL LAW; BUSINESS LAW; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Oqyulov Omonboy

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ro'zinazarov Shuhrat Nuraliyevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ruziyev Rustam Jabborovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Borotov Mirodiljon Xomudjonovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Toshev Boboqul Norqobilovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Shomuxamedova Zamira Shoislamovna

yuridik fanlar doktori, (O'zbekiston)

Ahmad Issa Altweissi

yuridik fanlar doktori, professor (Iordaniya)

Mexmonov Kambariddin Miradxanovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

12.00.04 - ҲУҚУҚРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ХЎЖАЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАҚАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ / ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО; ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО; АРБИТРАЖНЫЙ ПРОЦЕСС И МЕДИАЦИЯ / CIVIL PROCEDURE LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW; ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

Esanova Zamira Normurodovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Mamasidiqov Muzaffar Musajonovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Jason A.

Kanton Federal sud markazi (AQSH)

Borut Strazisar

Yuridik bo'lim boshlig'i (Sloveniya)

12.00.05 - МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ / ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ / THE LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Usmanova Muborak Akmalxanovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Gasanov Mixail Yuriyevich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Sattorova Gulnoza Djurakulovna

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Murodova Gulnora

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Denisov Gleb

yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)

Fayziyev Shuxrat Xasanovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Usmonov Muhammadi Bahridinovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Xolmuminov Juma
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Jo'rayev Yuldash Achilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Nurmatov Mirg'olib Mirzayevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Po'latov Baxtiyor Xalilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Salomov Baxrom Salomovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Osmonaliyev Qayrat
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mirzayev Aziz
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Aleksey Kibalnik
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Kudryavtsev Vladislav Leonidovich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Sergey Shoshin
yuridik fanlar doktori, dotsent (Rossiya)
James B.
Eaglin Federal sud markazi (AQSH)

Rustambayev Mirzayusup Hakimovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Zufarov Rustam Axmedovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Kabulov Rustam
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Rajabova Mavjuda Abdullayevna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Ismailov Isomiddin
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Hamidov Nurmuhammad Orif o'g'li
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (O'zbekiston)
Yuldoshev Rifat Raxmadjonovich
yuridik fanlar doktori, professor (Tojikiston)
Djansarayeva Rima Ernatovna
yuridik fanlar doktori, professor (Qozog'iston)
Yelena Antonyan Aleksandrovna
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Matthew Light
yuridik fanlar doktori, professor (Kanada)
Qo'shayev Nurali Mahmudovich
yuridik fanlar nomzodi, dotsent (O'zbekiston)

Inog'omjonova Zumratxon Fatxullayevna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Pulatov Yuriy Safiyevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
To'laganova Gulchehra Zaxitovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Muxiddinov Faxriddin Muxiddinovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mirazov Davron Miragzamovich
yuridik fanlar doktori (O'zbekiston)
Rijakov Aleksandr Petrovich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)

Stoyko Nikolay Genadyevich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Iskandarov Zayniddin
yuridik fanlar doktori, professor (Tojikiston)
Sergey Pen
yuridik fanlar doktori, professor (Qozog'iston)
Aleksey Purs
yuridik fanlar doktori, dotsent (Belarus)
Jurgen Maurer
yuridik fanlar doktori, professor (Germaniya)
Kevin Curtin
yuridik fanlar doktori, professor (AQSH)

Ismoilov Bahodir Islamovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Matkarimova Gulchehra Abdusamatovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Yuldasheva Govxerjan
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Alexander Trunk
yuridik fanlar doktori, professor (Germaniya)

1. Ibragimova Muxlisa Paridunovna

DAVLAT FUQAROLIK XIZMATIDA SIYOSIY GURUH LAVOZIMLARINING HUQUQIY TABIATI: MEHNAT-HUQUQIY VA OMMAVIY-HUQUQIY MODELLAR NISBATI.....5

2. Murataev Serikbek Alpamysovich

SIGNIFICANCE AND ESSENCE OF LEGAL REGULATION OF HIGHER EDUCATION MANAGEMENT ASSESSMENT.....14

3. Машарипов Икромбой Олимбой ўғли

ТАШУВЧИНИНГ ФУҚАРОЛИК ЖАВОБГАРЛИГИНИ МАЖБУРИЙ СУҒУРТА ҚИЛИШ ШАРТНОМАСИ БЎЙИЧА СУҒУРТА ТОВОНИНИ ТЎЛАШ ТЎҒРИСИДАГИ ТАЛАБНИ БОШҚА ТУРДАГИ ТАЛАБЛАРДАН АЖРАТИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ.....24

4. Shukurova Diyora Anvarovna

REGULATING TRANSNATIONAL SUBSIDIES THROUGH PREFERENTIAL TRADE AGREEMENTS.....35

5. Каримов Улугбек Хакимджонович

АГРАР СОҲАДА ЕР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ РАҚАМЛИ МУҲИТДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....45

6. Мамарасулов Достон Рустам ўғли

НОМУЛКИЙ ХУСУСИЯТДАГИ ИЖРО ҲУЖЖАТЛАРИНИ ИЖРО ЭТИШНИ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ҚИЛИШ: ҚАРЗДОРНИНГ ШАХСИЙ ИШТИРОКИ МЕЗОНИ.....56

7. Soliyev Dilshod Baxtiyor o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MA'MURIY SUDLAR TIZIMINING HUQUQIY ASOSLARINI SHAKLLANISHINING NAZARIY JIHATLARI.....64

8. Усмонов Мансурбек Мухаммаджонович

ДАВЛАТ СОЛИҚ ХИЗМАТИ ОРГАНЛАРИДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА АМАЛГА ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....72

9. Қўлдошев Шезод Шукурулло ўғли

ЁЛЛАНИШ ВА ҲАРБИЙ ТУЗИЛМАЛАРГА ХИЗМАТГА КИРГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК.....82

10. Primov Baxtiyor Olim o'g'li

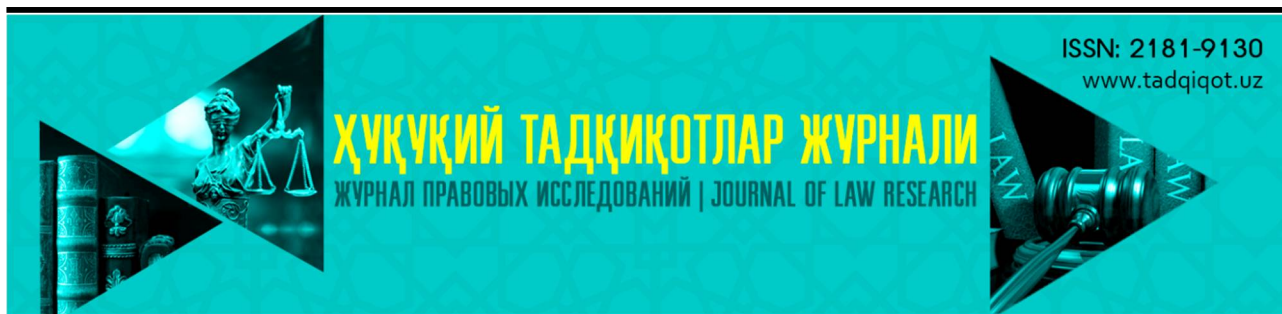
KRIPTO-AKTIVLAR AYLANMASI VA MAYNING SOHASIDAGI JINOIY QILMISHLARNI TURDOSH VA O'XSHASH JINOYAT TARKIBLARIDAN AJRATISH MASALALARI.....90

11. Reymbayev Abdulla Kurbanbayevich

JINOYAT TO'G'RIDA XABAR BERMASLIK VA UNI YASHIRGANLIK UCHUN JINOIY JAVOBGARLIK CHORALARINI TAKOMILLASHTIRISH.....99

12. Курманов Амангелди Пухарбаевич

СУДГАЧА ИШ ЮРИТИШ БОСҚИЧИДА НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШДА СУД НАЗОРАТИ ИНСТИТУТИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ИМКОНИАТЛАРИ.....106

12.00.09-УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

Курманов Амангелди Пухарбаевич,

Қорақалпоқ давлат университети мустақил изланувчиси

E-mail: amangeldikurmanov98@mail.ru

СУДГАЧА ИШ ЮРИТИШ БОСҚИЧИДА НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШДА СУД НАЗОРАТИ ИНСТИТУТИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

For citation: Kurmanov Amangeldi Pukharbaevich. POSSIBILITIES FOR INTRODUCING A SYSTEM OF JUDICIAL OVERSIGHT IN DISPUTE RESOLUTION AT THE PRE-TRIAL STAGE. Journal of Law Research. 2026, 11 vol., issue 9.

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23067647>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола жиноят процессуального қонунчилигининг судгача бўлган босқичида низоларни ҳал этиш жараёнига суд назорати институтини жорий этишнинг назарий ва амалий жиҳатларига бағишланган. Тадқиқотда дастлабки тергов ва суриштирув жараёнида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш, прокурор ва тергов органлари фаолияти устидан таъсирчан суд назоратини ўрнатиш масалалари таҳлил этилган. Шунингдек, халқаро стандартлар ва илғор хорижий давлатлар тажрибаси (жумладан, тергов судъёси институти фаолияти) ўрганилиб, миллий жиноят-процессуал қонунчилигига суд назорати элементларини кенгайтириш бўйича асосли илмий-амалий таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзи: конституция, суд тизими, конвенция, инквизитор, модернизация, низо, жиноят.

Курманов Амангелди Пухарбаевич,

Самостоятельный соискатель Каракалпакского
государственного университета

E-mail: mangeldikurmanov98@mail.ru

ВОЗМОЖНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ИНСТИТУТА СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ ПРИ РАЗРЕШЕНИИ СПОРОВ НА СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена теоретическим и практическим аспектам внедрения института судебного контроля в процесс разрешения споров на досудебном этапе уголовно-процессуального законодательства. В исследовании проанализированы вопросы усиления гарантий защиты прав и свобод личности в процессе предварительного следствия и дознания, установления эффективного судебного контроля за деятельностью прокурора и следственных органов. Также изучены международные стандарты и опыт передовых зарубежных стран (в

том числе деятельность института следственного судьи), разработаны обоснованные научно-практические предложения по расширению элементов судебного контроля в национальном уголовно-процессуальном законодательстве.

Ключевые слова: конституция, судебная система, конвенция, инквизитор, модернизация, конфликт, преступление.

Kurmanov Amangeldi Pukharbaevich,

Independent researcher of Karakalpak State University

E-mail: mangeldikurmanov98@mail.ru

POSSIBILITIES FOR INTRODUCING A SYSTEM OF JUDICIAL OVERSIGHT IN DISPUTE RESOLUTION AT THE PRE-TRIAL STAGE

ANNOTATION

This article is devoted to the theoretical and practical aspects of introducing the institution of judicial control into the process of dispute resolution at the pre-trial stage of criminal procedural legislation. The study analyzes issues of strengthening guarantees for the protection of individual rights and freedoms during the preliminary investigation and inquiry, and establishing effective judicial control over the activities of the prosecutor and investigative bodies. Additionally, international standards and the experience of advanced foreign countries (including the activities of the institution of the investigating judge) were studied, and substantiated scientific and practical proposals were developed to expand the elements of judicial supervision into national criminal procedural legislation.

Keywords: constitution, judicial system, convention, inquisitor, modernization, conflict, crime.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда суд-ҳуқуқ тизимини тубдан ислоҳ қилиш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш ҳамда жиноят процессида тарафларнинг тортишуви принципини амалда таъминлашга қаратилган кенг қўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Жиноят процессуал қонунчилигини либераллаштириш ва демократлаштириш жараёнида терговга қадар текширув ва дастлабки тергов босқичларида шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш масаласи алоҳида аҳамият касб этади.

Шу боисдан, жиноят процессининг судгача бўлган босқичида юзага келадиган низоларни ҳал этишга суд назорати институтини янада кенгроқ жорий этиш зарурати юзага келмоқда.

Инсон ҳуқуқлари бўйича Европа суди одил судлов ҳуқуқини кафолатлаган Европа конвенциясининг 6-моддасини талқин қилишда суд назоратининг аҳамиятини таъкидлаган. Судга мурожаат қилиш ҳуқуқи одил судловнинг асосий элементи ҳисобланади. Судгача иш юритиш босқичида қабул қилинадиган қарорлар, шу жумладан низоларни судгача ҳал қилиш тўғрисидаги қарорлар ҳам суд назорати остида бўлиши керак. Бу назорат тарафларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва давлат органларининг ҳаракатлари устидан қонуний назорат ўрнатиш мақсадига хизмат қилади.

С.Трекчел ва С.Саммерс жиноят процессида инсон ҳуқуқларини таҳлил қилган [1, 234-267]. Уларнинг фикрича, судгача иш юритиш босқичида суд назоратининг икки шакли мавжуд: олдиндан назорат (*ex ante*) ва кейинги назорат (*ex post*). Олдиндан назорат муайян ҳаракатларни амалга ошириш учун суд рухсатини олишни талаб қилади (масалан, қамоққа олиш, тинтув). Кейинги назорат эса қабул қилинган қарорлар устидан шикоят бериш имкониятини назарда тутди. Судгача низоларни ҳал қилишда асосан кейинги назорат қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 26-моддаси (2023 йил таҳриридаги) фуқаролик ҳуқуқларининг суд орқали ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Бу конституциявий норма судгача иш юритиш босқичида қабул қилинадиган қарорлар устидан ҳам суд назоратини ўрнатиш учун ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади. Судгача низоларни ҳал қилиш

тўғрисидаги қарорлар тарафларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига таъсир қилиши мумкин, шунинг учун бундай қарорлар устидан суд назоратини ўрнатиш зарур.

Профессор Б.Х.Пулатов ва М.Х.Рустамбоев жинойт процессида суд назоратини монографик ўрганган [2, 89-123]. Уларнинг фикрича, суд назорати судгача иш юритиш босқичида қабул қилинадиган қарорларнинг қонунийлиги ва асослилигини таъминлайди. Судгача низоларни ҳал қилиш контекстида суд назорати қуйидаги масалаларни қамраб олиши мумкин: тарафларнинг ихтиёрий розилигини текшириш, келишув шартларининг қонунийлигини баҳолаш, зарарни қоплаш шартларининг адолатлилигини таъминлаш ва жинойт ишини тугатиш тўғрисидаги қарорнинг асослилигини назорат қилиш.

Ж.Ходжсон жинойт адлиясининг трансформациясини қиёсий таҳлил қилган [3, 156-189]. Унинг фикрича, замонавий жинойт процессида суд назоратининг ўрни кенгаймоқда. Анъанавий инквизитор моделидан адверсариал моделга ўтиш суд назоратини кучайтиришни талаб қилади. Судгача иш юритиш босқичида қабул қилинадиган қарорлар устидан суд назоратини ўрнатиш жинойт адлиясининг модернизациясининг муҳим йўналиши ҳисобланади. Бу тенденция судгача низоларни ҳал қилиш институтига ҳам тегишли.

Германия жинойт-процессуал қонунчилиги судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратининг ўзига хос моделини назарда тутди. Германия ЖПКнинг 153a ва 153b параграфлари (2024 йил таҳриридаги) судгача низоларни ҳал қилишда суднинг иштирокини белгилайди [4, §153a, 153b]. 153a параграфга кўра, суд муҳокамасигача шартли жинойт таъқибидан воз кечиш учун, агар жинойт учун бир йилдан ортиқ озодликдан маҳрум қилиш назарда тутилган бўлса, суд розилиги талаб этилади. Бу қоида суд назоратининг оғирроқ жинойтларда кучайтирилишини ифодалайди.

Т.Вайгенд Германияда инквизитор идеалининг заифлашувини таҳлил қилган [5, 267-289]. Унинг фикрича, судгача низоларни ҳал қилиш механизмларининг кенгайиши суд назоратининг янги шакллари талаб қилади. Германия модели бир қатор афзалликларга эга. Биринчидан, суд қарорларнинг қонунчилигини назорат қилади. Иккинчидан, суд тарафларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилади. Учинчидан, суд келишув шартларининг адолатлилигини баҳолайди. Тўртинчидан, суд жамоат манфаатларини ҳимоя қилади.

Франция жинойт-процессуал қонунчилиги судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратининг ривожланган моделини намоён этади. Франция ЖПКнинг 41-2 ва 495-7 дан 495-16 гача бўлган моддалари (2024 йил таҳриридаги) "жиноий келишув" (composition pénale) ва "олдиндан айбни тан олиш процедураси" (CRPC) ни белгилайди [6, 267-289]. Ҳар иккала механизмда ҳам суд розилиги талаб этилади. Судья прокурор ва шубҳаланувчи ўртасидаги келишувни тасдиқлайди ва унинг қонуний ва адолатли эканлигини текширади.

Ж.Ходжсон Франция жинойт адлияси тизимини чуқур таҳлил қилган [7, 178-212]. Унинг фикрича, Франция модели суд назоратининг "кучли" вариантини ифодалайди. Судья келишувни тасдиқлашда қуйидаги масалаларни текширади: жинойтнинг исботланганлиги, шубҳаланувчининг ихтиёрий розилиги, жазо чорасининг мутаносиблиги ва жабрланувчининг манфаатларининг ҳимоя қилинганлиги. Суд келишувни рад этиш ҳуқуқига эга ва бундай ҳолда иш одатдаги тартибда суд муҳокамасига ўтказилади.

Россия Федерациясининг жинойт-процессуал қонунчилиги судгача иш юритиш босқичида суд назоратининг ривожланган тизимини ўз ичига олади [8]. ЖПКнинг 125-моддаси терговчи, суриштирувчи ва прокурорнинг ҳаракатлари ва қарорлари устидан судга шикоят бериш тартибини белгилайди. 125.1-модда эса электрон шаклда шикоят беришни назарда тутди. Бу механизм судгача низоларни ҳал қилиш тўғрисидаги қарорлар устидан ҳам суд назоратини ўрнатиш имконини беради.

Профессор Л.В.Головко жинойт процесси курсида суд назоратининг назарий асосларини ишлаб чиққан [9, 678-712]. Унинг фикрича, судгача иш юритиш босқичида суд назоратининг икки шакли мавжуд: проспектив (олдиндан) назорат ва ретроспектив (кейинги) назорат. Судгача низоларни ҳал қилиш контекстида асосан ретроспектив назорат қўлланилади – яъни қабул қилинган қарорлар устидан шикоят бериш имконияти. Бироқ оғир жинойтларда

проспектив назорат ҳам қўлланилиши мумкин – яъни суд розилигисиз низони судгача ҳал қилиш мумкин бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 29-боби судгача иш юритиш босқичида суд назоратини белгилайди. Бу бобга кўра, суд терговчи, суриштирувчи ва прокурорнинг муайян ҳаракатлари ва қарорлари устидан назорат олиб боради. Бироқ амалдаги қонунчиликда судгача низоларни ҳал қилиш тўғрисидаги қарорлар устидан суд назорати батафсил тартибга солинмаган. Хусусан, ярашув муносабати билан жиноят ишини тугатиш тўғрисидаги қарор устидан шикоят бериш тартиби аниқланмаган.

О.А.Каримов судгача иш юритиш босқичида суд назоратини таҳлил қилган [10, 34-45]. Унинг фикрича, судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратини кучайтириш зарур. Бу назорат куйидаги масалаларни қамраб олиши керак: тарафларнинг ихтиёрий розилигини текшириш (мажбурлаш ҳолатларини аниқлаш), келишув шартларининг қонунийлигини баҳолаш (қонунга зид шартларни рад этиш), зарарни қоплаш шартларининг адолатлилигини таъминлаш (жабрланувчи манфаатларини ҳимоя қилиш) ва жамоат манфаатларини ҳимоя қилиш (оғир жиноятларда).

Европа Кенгашининг CM/Rec(2018)8 тавсияномаси тикловчи адолат жараёнларида процессуал қафолатларни белгилайди. Тавсияноманинг 39-45 бандлари судга мурожаат қилиш ҳуқуқи, тарафларнинг ихтиёрий иштироки ва келишувнинг мажбурий кучи масалаларини тартибга солади. Тавсияномага кўра, судгача низоларни ҳал қилиш жараёни тарафларнинг судга мурожаат қилиш ҳуқуқини чекламаслиги керак. Шунингдек, келишув суд томонидан тасдиқланиши мумкин ва бу унга қонуний куч беради.

Европа Иттифоқининг 2012/29/EU Директиваси тикловчи адолат хизматларида жабрланувчиларни ҳимоя қилиш қафолатларини белгилайди. Директиванинг 12-моддаси тикловчи адолат хизматларида жабрланувчиларнинг хавфсизлигини таъминлашни талаб қилади. Бу талаб суд назоратини кучайтириш орқали амалга оширилиши мумкин. Суд жабрланувчининг ихтиёрий розилигини, унинг хавфсизлигини ва келишув шартларининг адолатлилигини текширади. Бу эса жабрланувчиларнинг иккиламчи виктимизациядан ҳимояланишига ёрдам беради.

Ф.Дюнкел, Ж. Гржива-Холтен ва П.Хорсфилд Европада тикловчи адолат ва медиациянинг қиёсий таҳлилини ўтказган [11, 345-378]. Уларнинг тадқиқотлари шуни кўрсатадики, Европа давлатларида судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратининг турли моделлари мавжуд. Баъзи давлатларда (масалан, Австрия, Бельгия) суд назорати кучли бўлиб, суд келишувни тасдиқлайди. Бошқа давлатларда (масалан, Финляндия, Норвегия) суд назорати заифроқ бўлиб, прокурор дискрецияси кенг. Ҳар бир моделнинг ўз афзалликлари ва камчиликлари мавжуд.

Қозоғистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси (2024 йил таҳриридаги) судгача иш юритиш босқичида суд назоратининг ривожланган тизимини назарда тутди [12, 106,107 моддалар]. ЖПКнинг 106-107 моддалари терговчи ва суриштирувчининг ҳаракатлари ва қарорлари устидан судга шикоят бериш тартибини белгилайди. Бу механизм судгача низоларни ҳал қилиш тўғрисидаги қарорлар устидан ҳам суд назоратини ўрнатиш имконини беради. Қозоғистон модели МДХ давлатлари орасида суд назоратини кучайтириш йўлида пешқадам ҳисобланади.

Т.Ван Камп зўравонлик қурбонлари ва тикловчи амалиётлар масаласини ўрганган [13, 123-156]. Унинг фикрича, суд назорати жабрланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим роль ўйнайди. Суд жабрланувчининг ихтиёрий розилигини текширади ва унинг босим остида берилмаганлигини таъминлайди. Шунингдек, суд келишув шартларининг жабрланувчи манфаатларига мос келишини баҳолайди. Бу назорат айниқса ҳассос ишларда (жинсий жиноятлар, оилавий зўравонлик) муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 14 майдаги ПФ-5997-сон Фармони суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилиш стратегиясини тасдиқлаган [14]. Стратегияда судгача иш юритиш босқичида суд назоратини кучайтириш вазифаси белгиланган. Хусусан, терговчи ва суриштирувчининг қарорлари устидан судга шикоят бериш тартибини такомиллаштириш,

тарафларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмларини кенгайтириш ва суд назоратининг самарадорлигини ошириш кўзда тутилган.

А.Эшворт ва Л.Зеднер олдини олиш адолати концепциясини ишлаб чиққан [15, 189-223]. Уларнинг фикрича, судгача низоларни ҳал қилиш механизмлари жиноятни олдини олишга хизмат қилади, бироқ бу механизмлар процессуал кафолатлар билан таъминланиши керак. Суд назорати бу кафолатларнинг муҳим элементи ҳисобланади. Суд қарорларнинг қонунийлигини назорат қилади, тарафларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилади ва давлат органларининг ваколатларини чеклайди. Бу эса судгача низоларни ҳал қилиш механизмларининг одил судлов талабларига мувофиқлигини таъминлайди.

Амалдаги Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 84-моддаси ярашув муносабати билан жиноят ишини тугатишни белгилайди. Бироқ моддада суд назоратининг аниқ механизми назарда тутилмаган. Ярашув тўғрисидаги қарор терговчи ёки суриштирувчи томонидан қабул қилинади ва прокурор томонидан тасдиқланади. Тарафлар бу қарор устидан прокурорга ёки судга шикоят бериши мумкин, бироқ бу тартиб батафсил тартибга солинмаган. Шу сабабли, суд назоратини кучайтириш мақсадга мувофиқ.

БМТнинг Наркотиклар ва жиноятчилик бўйича идораси (UNODC) қўлланмаси судгача низоларни ҳал қилишда процессуал кафолатлар бўйича тавсиялар беради. Қўлланмага кўра, суд назорати тарафларнинг ихтиёрий розилигини таъминлаш, келишув шартларининг қонунийлигини текшириш ва жабрланувчи манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида қўлланилиши керак. Бироқ суд назорати судгача низоларни ҳал қилишнинг ихтиёрийлиги ва эластиклиги тамойилларига зид келмаслиги лозим. Шу сабабли, суд назоратининг оптимал даражаси аниқланиши керак.

Л.Валгрейв тикловчи адолат, шахсий манфаат ва масъулиятли фуқаролик масалаларини таҳлил қилган [16, 145-178]. Унинг фикрича, судгача низоларни ҳал қилиш механизмлари давлат мажбурлови ва ихтиёрий иштирок ўртасидаги мувозанатни топиши керак. Суд назорати бу мувозанатни таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Суд тарафларнинг ихтиёрий розилигини текширади ва мажбурлаш ҳолатларини аниқлайди. Шу билан бирга, суд келишувнинг бажарилишини назорат қилиши мумкин.

Ж.Брейтуэйт "минимал етарли огоҳлантириш" концепциясини ишлаб чиққан [17, 69-118]. Унинг фикрича, жиноят адлияси тизими мажбурий чораларни минимал даражада қўллаши керак. Судгача низоларни ҳал қилиш механизмлари шу мақсадга хизмат қилади – улар суд муҳокамаси ва жазолашдан олдин низони ҳал қилиш имконини беради. Бироқ бу механизмлар суд назорати билан мустаҳкамланиши керак. Суд назорати тарафларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилади ва давлат органларининг ваколатларини чеклайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 15 февралдаги ПФ-27-сон Фармони жиноят-процессуал қонунчиликни такомиллаштириш чора-тадбирларини белгилаган [18]. Фармонда судгача иш юритиш босқичида суд назоратини кучайтириш вазифаси қўйилган. Хусусан, терговчи ва суриштирувчининг қарорлари устидан судга шикоят бериш тартибини такомиллаштириш, тарафларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмларини кенгайтириш ва суд назоратининг самарадорлигини ошириш кўзда тутилган. Бу вазифалар судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратини жорий этиш учун ҳуқуқий асос яратади.

Қиёсий таҳлил асосида судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратининг уч модели ажратилиши мумкин. Биринчиси – "кучли" назорат модели (Франция, Австрия), бунда суд келишувни тасдиқлайди ва унга қонуний куч беради. Иккинчиси – "ўртача" назорат модели (Германия), бунда оғир жиноятларда суд розилиги талаб этилади, енгил жиноятларда эса прокурор дискрецияси кенг. Учинчиси – "заиф" назорат модели (айрим скандинав давлатлари), бунда прокурор дискрецияси кенг ва суд назорати асосан кейинги (ex post) шаклда амалга оширилади.

Ўзбекистон учун судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратини жорий этиш бўйича қуйидаги таклифлар ишлаб чиқилган. Биринчидан, ЖПКга судгача низоларни ҳал қилиш тўғрисидаги қарорлар устидан судга шикоят бериш тартибини аниқ белгиловчи нормалар

киритилиши керак. Иккинчидан, оғир жиноятларда (масалан, ўртача оғирликдаги жиноятларда) суд розилигини талаб қилиш мақсадга мувофиқ. Учинчидан, суд тарафларнинг ихтиёрий розилигини текшириш ваколатига эга бўлиши керак.

Тўртинчидан, суд келишув шартларининг қонунийлигини ва жабрланувчи манфаатларига мувофиқлигини баҳолаши лозим. Бешинчидан, суд келишувни тасдиқлаш ёки рад этиш ҳуқуқига эга бўлиши керак. Олтинчидан, судга шикоят бериш муддатлари ва тартиби аниқ белгиланиши зарур. Еттинчидан, суд қарори устидан юқори судга шикоят бериш имконияти яратилиши керак. Саккизинчидан, суд назорати механизмларининг самарадорлигини баҳолаш тизими яратилиши лозим.

Судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратини жорий этишда бир қатор муаммолар пайдо бўлиши мумкин. Биринчидан, суд юкланишининг ортиши – суд назоратининг кенгайиши судларнинг иш юкмасини оширади. Иккинчидан, жараённинг чўзилиши – суд назорати судгача низоларни ҳал қилиш жараёнини секинлаштириши мумкин. Учинчидан, малакали кадрлар етишмаслиги – судьялар судгача низоларни ҳал қилиш институти бўйича махсус тайёрланиши керак. Тўртинчидан, тарафларнинг истикболсизлиги – суд назоратининг кучайиши тарафларнинг судгача ҳал қилишдан воз кечишига олиб келиши мумкин.

Бу муаммоларни ҳал қилиш учун қуйидаги чоралар кўрилиши мумкин. Биринчидан, суд назоратининг оптимал даражаси аниқланиши керак – ҳамма ишларда эмас, балки муайян тоифадаги ишларда (оғир жиноятлар, ҳассос ишлар) суд назорати қўлланилиши лозим. Иккинчидан, соддалаштирилган процедура жорий этилиши керак – суд назорати ёзма шаклда ёки қисқартирилган муҳокама тартибида амалга оширилиши мумкин. Учинчидан, судьяларни ўқитиш дастурлари ишлаб чиқилиши лозим. Тўртинчидан, тарафларга суд назоратининг афзалликлари тушунтирилиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, судгача иш юритиш босқичида низоларни ҳал қилишда суд назорати институти жорий этиш ва янада кенгайтириш демократик ҳуқуқий давлат қуришнинг, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилишнинг энг муҳим шарти ҳисобланади. Жиноят процессини такомиллаштириш борасидаги бундай ёндашув қуйидаги амалий ва назарий натижаларни беради: Шахснинг эрри, дахлсизлигини ва мулк ҳуқуқини чеклаш билан боғлиқ тергов ҳаракатлари (тинтув, олиб қўйиш, почта-телеграф жўнатмаларини хатлаш ва бошқалар) ҳамда тезкор-қидирув тадбирлари устидан суд назоратини кучайтириш суиистеъмолликларнинг кескин олдини олади. Тергов органи қарорлари ёки ҳаракатлари устидан судгача бўлган босқичданок шикоят қилиш ва уни мустақил суд орқали ҳал этиш айблов ва ҳимоя томонларининг тортишувчанлигини амалда таъминлайди. Терговда йўл қўйилган процессуал хатолар ва асоссиз айбловларни суд назорати орқали эрта босқичда бартараф этиш фуқароларнинг ортиқча оворагарчилиги ва асоссиз жиноий таъқибга учрашининг олдини олади. Халқаро стандартлар ва хорижий тажриба суд назоратининг судгача низоларни ҳал қилиш механизмларининг муҳим элементи эканлигини кўрсатади. Суд назорати тарафларнинг ихтиёрий розилигини таъминлайди, келишув шартларининг қонунийлигини текширади, жабрланувчи манфаатларини ҳимоя қилади ва давлат органларининг ваколатларини чеклайди. Ўзбекистонда судгача низоларни ҳал қилишда суд назоратини кучайтириш учун ЖПКга тегишли нормаларни киритиш, суд назоратининг оптимал моделини танлаш ва амалий механизмларни ишлаб чиқиш зарур. Бу ислохотлар судгача низоларни ҳал қилиш институтининг самарадорлигини оширади ва тарафларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни таъминлайди.

Иктибослар/Сноски/References:

1. Trechsel S., Summers S.J. Human Rights in Criminal Proceedings. 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2022. – P. 234-267.
2. Пулатов Б.Х., Рустамбоев М.Х. Жиноят процессида суд назорати: Монография. – Тошкент: ТДЮУ, 2022. – Б. 89-123. (Pulatov B.Kh., Rustamboev M.Kh. Judicial Supervision in Criminal Proceedings: Monograph. – Tashkent: TSUL, 2022. – P. 89-123.)

3. Hodgson J. *The Metamorphosis of Criminal Justice: A Comparative Account*. – Oxford: Oxford University Press, 2021. – P. 156-189.
4. German Code of Criminal Procedure (Strafprozessordnung). § 153a, 153b. As amended 2024. – Berlin, 2024.
5. Weigend T. *The Decay of the Inquisitorial Ideal: Plea Bargaining Invades German Criminal Procedure // Crime, Procedure and Evidence in a Comparative and International Context*. – Oxford: Hart Publishing, 2021. – P. 267-289.
6. Weigend T. *The Decay of the Inquisitorial Ideal: Plea Bargaining Invades German Criminal Procedure // Crime, Procedure and Evidence in a Comparative and International Context*. – Oxford: Hart Publishing, 2021. – P. 267-289.
7. Hodgson J. *French Criminal Justice: A Comparative Account of Investigation and Prosecution in France*. 2nd ed. – Oxford: Hart Publishing, 2023. – P. 178-212.
8. Россия Федерациясининг Жиноят-процессуал кодекси. 2001 й. (2024 й. таҳриридаги). 125, 125.1 моддалар. – М.: Проспект, 2024.(Criminal Procedure Code of the Russian Federation. 2001. (As amended in 2024). Articles 125, 125.1. - М.: Prospect, 2024.)
9. Головки Л.В. Курс уголовного процесса. 3-е изд. – М.: Статут, 2021. – С. 678-712.(Golovko L.V. Course of Criminal Proceedings. 3rd ed. – М.: Statut, 2021. – P. 678-712.)
10. Каримов О.А. Судгача иш юритиш босқичида суд назорати // Юрист ахборотномаси. – 2023. – № 6. – Б. 34-45.(Karimov O.A. Judicial supervision at the stage of pre-trial proceedings // Jurist axborotnomasi. - 2023. - 6. No – P. 34-45.)
11. Dünkel F., Grzywa-Holten J., Horsfield P. *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters in Europe*. Vol. 2. – Mönchengladbach: Forum Verlag, 2022. – P. 345-378.
12. Қозоғистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. 2014 й. (2024 й. таҳриридаги). 106, 107 моддалар. – Астана, 2024.(Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. 2014 (As amended in 2024). Articles 106, 107. – Astana, 2024.)
13. Van Camp T. *Victims of Violence and Restorative Practices: Finding a Voice*. – London: Routledge, 2022. – P. 123-156.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 14 майдаги ПФ-5997-сон Фармони. – Тошкент, 2020.(Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 14, 2020, No. UP-5997. - Тошкент, 2020.)
15. Ashworth A., Zedner L. *Preventive Justice*. – Oxford: Oxford University Press, 2021. – P. 189-223.
16. Walgrave L. *Restorative Justice, Self-Interest and Responsible Citizenship*. 2nd ed. – Abingdon: Routledge, 2021. – P. 145-178.
17. Braithwaite J. *Minimally Sufficient Deterrence // Crime and Justice*. – 2023. – Vol. 52, No. 1. – P. 69-118.
18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 15 февралдаги ПФ-27-сон Фармони. – Тошкент, 2023.(Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 15, 2023, No. UP-27. - Тошкент, 2021.)

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Taqdim etilayotgan maqolalarga qo'yilgan talablar:

1. Maqola o'zbek, ingliz va rus tillarida qabul qilinadi va Microsoft Word dasturida Times New Roman shriftida 12 kegl, 1 satr oralig'ida, sahifalar barcha tomondan 2 sm qoldirilgan bo'lishi shart. Satr boshi - 1,25 sm bo'lib, satrlarni eniga to'g'irlash, so'zlarni boshqa qatorga ko'chirish avtomatik tarzda bo'lishi lozim.
2. Birinchi qator o'ng tomondan muallifning familiyasi, ismi va otasining ismi, ikkinchi qatorda muallifning ish joyi, lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni va e-mail, uchinchi qatorda sahifaning o'rtasida bosh va qalin harflar bilan maqolaning nomi yoziladi. Ushbu ma'lumotlar o'zbek, ingliz va rus tillarda berilishi lozim.
3. Keyingi qatordan o'zbek, ingliz va rus tillarida kamida 60 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida so'zdan iborat annotatsiya beriladi.
4. Keyingi qatordan 6-10 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida kalit so'zlar beriladi.
5. Keyingi qatordan asosiy matn umimiy so'zi minimal 2000 ta bo'ladi.
6. Adabiyotlarning to'liq ro'yxati asosiy matndan so'ng alifbo tartibida ko'rsatilishi lozim va havolalar asosiy matnda bo'lishi kerak [1, B.25].
7. Maqolada keltirilgan dalillarning to'g'riligi uchun muallif mas'ul, plagiat holati taqiqlanadi.
8. Web of science, Scopus tizimidagi jurnallardan iqtiboslar olish maqsadga muvofiqdir.

Требования к оформлению научной статьи:

1. Статья принимается на узбекском, английском и русском языках и должна быть оформлена в Microsoft Word шрифтом Times New Roman, размер 12, межстрочный интервал — 1, поля со всех сторон — 2 см. Абзацный отступ — 1,25 см; выравнивание по ширине и переносы слов должны быть включены автоматически.
2. В первой строке справа указываются фамилия, имя и отчество автора; во второй строке — место работы автора, должность, ученая степень и звание, а также e-mail; в третьей строке по центру страницы крупным и жирным шрифтом — название статьи. Эти сведения должны быть приведены на узбекском, английском и русском языках.
3. Ниже дается аннотация на узбекском, английском и русском языках, содержащая не менее 60 слов на каждом языке.
4. Далее приводятся 6–10 ключевых слов на узбекском, английском и русском языках.
5. Далее основной текст: общий объем текста должен быть не менее 2000 слов.
6. Полный список литературы должен быть приведен после основного текста в алфавитном порядке; ссылки должны присутствовать в основном тексте в формате [1, C.25].
7. Автор несет ответственность за достоверность приведенных в статье доказательств; плагиат запрещен.
8. Рекомендуется цитирование журналов из база данных Web of Science и Scopus.

Requirements of the articles submitted:

1. Articles are accepted in Uzbek, English and Russian and must be prepared in Microsoft Word using Times New Roman font, size 12, single line spacing, with 2 cm margins on all sides. First-line indent is 1.25 cm; text should be justified and word hyphenation/line breaks set to automatic.
2. In the first line on the right: the author's surname, given name and patronymic; in the second line: the author's affiliation, position, academic degree and title, and e-mail; in the third line centered on the page: the article title in bold and uppercase (or bold). These details must be provided in Uzbek, English and Russian.
3. Next, provide an abstract in Uzbek, English and Russian of at least 60 words in each language.
4. Next, provide 6–10 keywords in Uzbek, English and Russian.
5. Next, the main text: total word count must be at least 2000 words.
6. The full list of references must appear after the main text in alphabetical order, and citations should appear in the main text in the format [1, P.25].
7. The author is responsible for the accuracy of the evidence presented in the article; plagiarism is prohibited.
8. It is advisable to include citations from journals indexed in Web of Science and Scopus.